

A. BREZNIK:

O STAVI DOPOVEDNEGA GLAGOLA.

Kdor vzame kako starejšo slovensko knjigo v roke in pregleda le nekaj strani, zapazi razliko prejšnjega sloga mimo sedanjega zlasti v tem, da stoji v prejšnjem glagol najrajši na koncu stavka. Prvi naši pisatelji, ki so bili samo prestavljavci in so se čisto sklavčno oklepali tujega sloga, se v tem niso držali kakega trdnega reda; mlajši pa, zlasti oni iz XVIII. in iz prve polovice XIX. veka, so domalega redno stavili glagol na konec. Za pisatelji so šli tudi prvi slovnikičarji, ki so tako stavo odobrili ali vsaj dopustili. Dasi je bila taka stava v veliko primerih prava ali vsaj dopustna, so v še več primerih pisatelji res tako zabredli, da je bilo treba močne reakcije, s katero bi bili pripravili narodnega duha zopet do veljave. Ali kakor je že lastno reakciji, da zameta ne samo to, kar je slabo, ampak tudi dobro, ki je slučajno v zvezi s slabim, tako so tudi tu končno glagolovo stavo kar splošno zavrgli, kar ni bilo prav. Mož, ki je to storil, je bil s pristno narodnim duhom prepojeni Levstik, ki je v svojih „Napakah slovenskega pisanja“ (1858) zavrgel končno stavo glagolovo s tem, da jo je obdolžil germanizma. Trdnega mesta si pa glagolu tudi Levstik ni upal določiti; svetoval je le, naj se ne stavi predaleč od pomožnika in da naj stoji rajši ob začetku nego na koncu stavka. Končni glagolovi stavi je zadal Levstik s tem smrtni vdarec, in že v prihodnji izdaji svoje slovnice (1863) je oklical Janežič njegova načela za svojstvo slovenskega glagola. Za prosti stavek pravi tam (168), da se glagol „sploh ne stavi predaleč od svojega pomožnika in da stoji v večih stavkih rajši v sredi za pomožnikom, kot od njega

oddaljen na koncu celega reka“; za zložene stavke pa (260): „Dopovedovavni glagol na konec pokladati, kakor v nemščini, to slovensščini ni lastno; pravo mesto mu je kmalo za oziravnikom ali veznikom, bodisi precej za pomožnikom ali vsaj blizo njega; predaleč naj se glagol nikoli ne deva od svojega pomožnika, sosebno na konec ne — razun v krajših stavkih.“ Obe te pravili veljata še danes nespremenjeni, Janežič-Sket, Sl. 8. 268, 273. Po teh načelih se je razvijala in razvila sedanja stava, ki jo znači zlasti to, da gledajo pisatelji po nji pač na to, da glagol nikoli ne pride na konec, kar pa vselej ni prav, ali premalo gledajo na to, kje mu je pravo mesto.

Vzor, po katerem se imajo posneti pravila glede glagolove stave, ne more imeti drugje svojega temelja nego v slogu narodnega jezika. Dosedanja pravila so baš v tem pomanjkljiva, ker se ne opirajo na ta tla. Da se izognemo tej napaki, hočemo po stavkih iz vsakdanjega življenja določiti nekaka pravila glede glagolove stave.

Opazovati hočemo kratke in daljše stavke, da spoznamo razmerje glagola-dopovedka do vseh ostalih členov in besed v stavku. Kakor znano, ima v vsakem stavku ena beseda največjo važnost in zato najmočnejši povdarek, ki ravno vpliva na stavo drugih členov in tako tudi na stavo glagola. Zato hočemo povdariti vsako besedo v stavku posebej, da bomo videli, kakšno mesto ima glagol za tisti primer.¹⁾ (1) Ali gospodar *plačuje* hlapce (ali gospodinja)?

¹⁾ Za tak poskus nam najbolje služijo stavki z obrnjeno stavo, inverzijo. Delim pa tukaj stavke na podlagi enklitik, naslonic v dve vrsti: v take stavke, kjer stoji pomožnik (in druge naslonice) za osebkom (= ravna stava), in v take, kjer je pomožnik pred osebkom (= obrnjena stava).

(2) Ali gospodar izplača vselej svoje hlapce? Povdarjen dopov. glagol je mogoč tudi pred osebkom: Ali pa izplača gospodar redno svoje hlapce? (3) Gospodar pošteno *plačuje* svoje hlapce. (4) Čudno, da je gospodar hlapca *plačal* (in ne dekle). Vzemimo nekaj daljši zgled! (1) Ali je soseda *vzela* na posodo pri vas tiste goldinarje? Rada pride glavno povdarjena beseda delj od začetka: ali je včeraj pri vas soseda *vzela* tiste goldinarje na posodo? Tudi: Ali je tiste goldinarje soseda *vzela* pri vas včeraj na posodo? Delj od začetka pa glavno povdarjena beseda skoraj ne gre. V zadnjih dveh variantah more stati glagol seveda tudi bolj pri koncu ali na koncu: . . . soseda tiste goldinarje *vzela* na posodo; ali: . . . soseda tiste goldinarje na posodo *vzela*. Nepovdarjene besede pripustijo seve še več permutacij, a za naš namen nimajo pomena. (2) Čemu je pa soseda *vzela* [mogoče tudi: *vzela* soseda] včeraj tiste goldinarje na posodo? Nadalje se morejo menjavati besede pred povdarjeno besedo in one za njo po tem načinu, kakor je pod (1) tega zgleđa. (3) Kako da je soseda šele včeraj *vzela* tiste goldinarje na posodo? Delj od začetka: Kako da je soseda tiste goldinarje šele včeraj na posodo *vzela*? (ali: — *vzela* na posodo). Daljne permutacije so slične onim pod (1) tega zgleđa. (4) Ali je soseda včeraj pri vas kaj denarja *vzela* na posodo? Lehko pride glagol k pomožniku: ali je *vzela* soseda včeraj pri vas kaj denarja na posodo? (5) Ali je soseda na posodo *vzela* včeraj tiste goldinarje? Delj od začetka: ali je soseda tiste goldinarje na posodo *vzela*? Dosti je zgleđov! Kakšen nauk posnamemo iz njih?

Pred vsem čutimo v njih nekak ritem, po katerem se sporejajo besede po gotovem redu. Sledijo si besede liki valovi v strugi, ki se dvigajo in padajo: menjavajo se povdarjene besede z nepovdarjenimi, močnejše naglašene s slabeje naglašeniimi. Disonanco čutimo v takem stavku, kjer se vrsti zaporedoma več naglašeniimi besed ali narobe več nenaglašeniimi. Katere besede ali členi v stavku

naj si sledijo, to se pa seveda ne dá spraviti v pravilo, vsaj za daljše stavke ne, ker so besede dolge in kratke in zraven tega v slovenščini različno naglašene (ena na zadnjem, druga na predzadnjem zlogu i. t. d.), ampak dopuščeno je kolikor toliko posameznikom, da jih po svojem subjektivnem čutu razvrščajo v ritem. Drugič kažejo zgledi, da glavnopovdarjena (samostojna) beseda ali člen ne more nikoli na konec stavka. Ritmično najlepše je, da stojijo glavnopovdarjeni osebki, dopolnila ali prislovi kmalu od začetka, če je mogoče; dopuščeno je seveda tudi, da stojijo blizu konca; ali da bi bila glavnopovdarjena beseda zadnja v stavku, to je slovenskemu jeziku tuje in zoprno, in je tudi govorniško slabo. Izvzeti so pri tem kajpada goli in skrčeni stavki, ker tu beseda ne more drugje stati, če je prav povdarjena. Očitno je tudi, da mislimo tu le na naravni besedni red, ker po umetnem redu sme postaviti govornik kako besedo zato na konec, da ji dá večo pozornost, n. pr.: Med najlepšim cvetjem se pogosto skrivajo — kače.

Za glagolovo stavo moremo posneti iz tega:

1. Nenaglašen dopovedni glagol pride najrajši za glavnopovdarjeno besedo ali k svojemu pomožniku. Napaka dosedanjih pravil je v tem, da povzemajo vse primere glagolove stave v eno samo pravilo. Ločiti moramo najprej, je li glagol naglašen ali nenaglašen; tu vzemimo drugo. Glagol se v slovenščini zelo svobodno giblje, vendar se mu dādo določiti neka mesta v stavku. Kakor kažejo zgledi, pride glagol najrajši za glavnopovdarjeno besedo, to je, za povdarjenim osebkom, dopolnilom ali prislovom (a). To je vtemeljeno že v razmerju, v katerem stojijo členi med seboj, da so namreč dopolnilo in prislovi bolj povdarjeni in morajo prej stati nego dopovedni glagol (Janežič-Sket, Sl. 8. 181.). Potemtakem glavnopovdarjena beseda določa, ali pride glagol bliže začetka ali v sredo ali na konec stavka. Ako je povdarjena beseda pri koncu, je umevno samoposebi, da mora glagol na konec, kar je treba po-

vdariti, ker se v sedanji pisavi tako ogibajo konca. Kadar ritem dopušča, more glagol tudi k pomožniku, zlasti v stavkih, kateri ne nosijo posebnega povdarka (*b*). Vendar pa za vse primere ne veljata te dve pravili, ampak je mogoče staviti glagol tudi še kje drugje sredi stavka, če ritem tako zahteva. Ali splošno shajamo s tema praviloma. V zgornjih zgledih smo videli, da bi mogel glagol večkrat tudi na koncu stati, ali ker je v sedanji pisavi ta stava tako odiozna, je ne vrvamo, zlasti tu ne, ko ima glagol za povdarjeno besedo ali pri pomožniku boljše mesto. Nagon sedanje pisave, da stoj glagol pri pomožniku ali blizu njega, si s tem izvajanjem ni v nasprotju, le da poslednje zahteva, da pride glagol k pomožniku le tedaj, če ritem dopušča; blizu pomožnika pa more stati, če pride tudi glavni povdar blizu pomožnika.

2. Razmerje dopovednega glagola do osebka. Če je *a*) dopovedni glagol naglašen, velja o njem to, kar smo rekli zgoraj o drugih povdarjenih stavkovih členih: stoji rajši pri začetku nego dalje v stavku, bodisi pred osebkom ali za njim, le na koncu stavka naj ne stoji. Če je *b*) osebek naglašen, stoji vedno pred glagolom, nikoli za njim; če sta pa *c*) oba nenaglašena, osebek in glagol, si sledita v stavkih z obrnjeno stavo tako, da je glagol vedno za osebkom, ker če bi si sledila narobe, bi veljal osebek za naglašeneega.

Pojasnilo to z nekaj zgledi!

K 1. točki: Kadar gre za narodno stvar, naj gotovi rodoljubi v večji meri *pokažejo* svoje rodoljubje; ritmično slabše bi tu bilo, ako bi glagol pri pomož. stal: ... naj *pokažejo* gotovi rodoljubi v večji meri svoje rodoljubje. — Mitrovo češčenje se je dolgo časa *ohranilo* pri rimskih prebivavcih; pri rimskih prebivavcih se je Mitrovo češčenje dolgo časa *ohranilo*; mogoča je tudi ta stava: pri rimskih prebivavcih se je *ohranilo* Mitrovo češčenje dolgo časa, ker je povdarek na dolgo in ne na zadnji besedi časa. — Julijan odpadnik je *pričakoval* od Mitrovega češčenja največ vspeha za ob-

novitev nekdanje slave poganstva. Ali Bog vsakemu človeku *podeljuje* dejansko milost? Katekizem, 125. itd. Nasprotno bi pa veljala beseda, ako bi se postavila pred glagol, za naglašeno: Julijan odpadnik je od Mitrovega češčenja *pričakoval* največ vspeha za obnovitev i. t. d.

K 2. točki: *a*) Milost se imenuje dar, ker je ne moremo zaslužiti, ampak nam jo Bog samo podari zavoljo zasluženja J. K., Kat. 123. — Kako je Jezus Kristus postavil zakrament svete pokore? Kat. 151. — Napačno: Kdaj je Bog zakon postavil? Kat. 173, prav: Kdaj je Bog postavil zakon?

b) Namesto: Ljudstvo si more priboriti svoje pravice le tako, kakor so izsilili Angleži svojo magno charto ali kakor so strmoglavili Francozi kraljevsko oblast, prav: ljudstvo si more priboriti svoje pravice le tako, kakor so Angleži *izsilili* svojo magno charto ali kakor so Francozi *strmoglavili* kraljevsko oblast. — Ali so vsi angelji *ohranili* milost božjo? Kat. 27. — Skopuh se boji, da so se vsi ljudje *spremenili* v tatove.

c) Namesto: Zakaj se milost imenuje nadnaraven dar? Kat. 124, prav: zakaj se *imenuje* milost nadnaraven dar? — Namesto: Kriva prisega je silno velik greh, ker ž njo človeška družba izgubi zadnje sredstvo, zvedeti resnico ter braniti pravo in pravico, Kat. 94, prav: kriva prisega je silno velik greh, ker *izgubi* ž njo človeška družba zadnje sredstvo ... — Nam.: Razne pomanjkljivosti nas preverijo, da je pisec sestavil to delo z veliko naglico, prav: razne pomanjkljivosti nas preverijo, da je *sestavil* pisec to delo z veliko naglico. Kakor osebek, tako bi veljali na takem mestu tudi drugi členi za naglašene, ako bi stali pred glagolom, n. pr.: Tasilo je vstanovil več samostanov, da bi se ondi vzgojilo dovolj misijonarjev za Slovence, bolje: da bi se vzgojilo ondi i. t. d. Če bi bilo ondi povdarjeno, potem bi pa smelo tu stati.

Kar smo povedali o glagolovi stavi, velja ne le za stavke z obrnjeno stavo (t. j. za vse stranske in one glavne, ki se ne zač-

njajo z osebkom), ampak v isti meri tudi za stavke z ravno stavbo (t. j. za glavne, ki se z osebkom začinjajo). Praktično bi se dopustil razloček le v tem, da bi se smel v drugem slučaju staviti glagol rajši k pomožniku ko za povdarjeno besedo, s čimer bi bilo vstreženo nagonu sedanje pisave.

Enako dopovednemu glagolu stoji nedoločnik ali za glavnopovdarjeno besedo (v začetku, na sredi ali na koncu) ali pri svojem glagolu, od katerega je odvisen, ali nazadnje, kjer ga ritem zahteva. Glagol, na katerega se nanaša nedoločnik, smatra slovensščina za pomožnik, zato ne sme stati na koncu stavka in sploh ne oddaljen od drugih pomožnikov.

3. Kakšno razmerje obstoji med prejšnjo stavbo in sedanjo? Na oko se loči ona od te v tem, da je glagol na koncu. Vendar končna stava ni bila samo slučajna, vsaj v svojih mejah ne, ampak je stala pri glagolu na koncu vedno tudi glavnopovdarjena ali na glagol se nanašajoča beseda, in ko taka je bila stava, v svojem bistvu kajpada, opravičena in za vedno veljavna. Ako hočemo torej kak stavek iz starejše stave predstaviti v novo, ni dovolj, ako samo glagol odmaknemo od konca in ga potisnemo k pomožniku ali kamer že, ampak moramo z glagolom vred tudi na glagol se nanašajočo ali povdarjeno besedo odmekniti in jo pristaviti k glagolu (pred glagol, kakor smo videli, menj dobro za glagol), ne pa je na koncu puščati. Krivo umevanje razmerja med obema stavama je rodilo in poraja v sedanji pisavi silno napak, ko trgajo narazen one besede, ki bi morale skupaj stati. N. pr. po starejšem je prav: On je svojim sovražnikom iz srca *odpustil*, tega ne moremo pretekniti tako: on je *odpustil* svojim sovražnikom iz srca, ampak: je iz srca *odpustil* svojim sovražnikom, ali k večemu: je *odpustil* iz srca svojim sovražnikom. — Starejše: kaj pomaga, če ves svet pridobi, na svoji duši pa škodo trpi, se ne more pretekniti, kakor se je že bralo: pa *trpi* na svoji duši škodo, ampak: pa škodo *trpi* na svoji duši, ali k večemu: pa *trpi* škodo na svoji duši. Starejše: Nisem

vreden, da bi od njegovih čevljev jermena *odvezal*, ni moči tako: da bi *odvezal* od njegovih čevljev jermena, ampak: da bi jermena odvezal od njegovih čevljev, ali k večemu: da bi *odvezal* jermena od njegovih čevljev. Možno bi bilo pustiti besede na koncu, če ima vsaj predzadnja glavni povdar: Mali greh stori, kdor *prelomi* božjo besedo v kaki mali reči, Kat. 182. Po tem načinu se dado prestavljati stavki v sedaj navadno pisavo, ali ne vsi stavki od kraja. Mnogo stavkov, daljših in kratkih, tudi po novem ni mogoče drugače povedati kakor po starem: tedaj mora glagol na koncu ostati. O tem v naslednjem.

4. V sedanji pisavi se ogibajo staviti glagol na konec, bodisi v daljših ali v kratkih stavkih. Za kratke stavke so terjali tudi novejši slovničarji (Janežič, r. t. 260, Hrvat, Pravila za pisavo 18.), da bodi glagol na koncu. Ali ker se je v reakciji proti starejši končni stavi naglašalo le splošno pravilo, se je to glede kratkih stavkov tako prezrlo, da so se jeli pisatelji tudi v kratkih, in ne le v daljših stavkih ogibati konca. Ali samo za kratke je še premalo zahtevano, treba je mnogokdaj tudi v daljših stavkih devati glagol na konec. In to: Kadar ritem ali blagoglasje ne dopušča, da bi se preložil glagol z glavno povdarjeno besedo od konca k svojem pomožniku. To pa se primeri v kratkih stavkih večkrat, ker poudarjena beseda ne more biti na koncu; kedaj pa velja to za daljše stavke, ni moči določiti, pač pa uho dobro čuti, ako se glagol koncu odmakne; v stavkih, sestojčih iz osebka, glagola in dopolnila ali prislova, v katerih je dopolnilo ali prislov povdarjeno, pa gre glagol vedno na konec. Proti temu se danes silno mnogo greši, pa zavoljo tega, ker se tako mnogokrat čuje, v šoli in po knjigah, da je končna glagolova stava — germanizem! Nemalo škodo so prizadejali nabožnemu slovu, molitevnikom, katekizmu, prestavam sv. Pisma itd. Navedimo nekaj svarilnih zgledov!

Za daljše stavke: Namesto: Z božjim ropom greši, kdor prejme po nevrednem

kak sveti zakrament, Kat. 89, bolje: kdor kak sveti zakrament po nevrednem prejme. — Nam.: Zakaj udarijo škof birmanca na lice? Kat. 136, bolje: zakaj škof birmanca na lice udarijo? Ker je na lice povdarjeno, ne more stati na koncu; če bi ga pa spred pomeknili, je pa slab ritem: zakaj na lice udarijo škof birmanca? — torej najbolje glagol na konec. — Nam.: Po notranje in zunanje ob enem molimo, kadar notranje misli izgovarjamo ob enem tudi z besedami, Kat. 69, bolje: kadar notranje misli ob enem tudi z besedami izgovarjamo. — Nam.: V šesti prošnji očenaša prosimo, da bi nas Bog varoval skušnjav, Kat. 74, prav: da bi nas Bog skušnjav varoval. — Nam.: nauk, katerega sveta Cerkev zapoveduje verovati, Kat., prav: katerega sveta Cerkev verovati zapoveduje. — Nam.: to so verzi, v katerih dela mera silo besedam, bolje: v katerih mera besedam silo dela. — Nam.: Zlogi se skladajo iz glasov, katere suje človek s sapo iz pljuč, bolje: katere človek s sapo iz pljuč suje itd. Le ne imeti strahu pred glagolom na koncu!

Za kratke stavke: Nam.: Sovraštvo bom postavil med teboj in ženo: ona ti bo strla glavo, ti pa boš zalezovala njeno peto, Zgodbe l. 47., bolje po stari Wolfovi prestavi: ona ti bo glavo strla, ti pa boš njeno peto zalezovala. — Nam.: Ako bi verovali Mojzesu, bi verovali tudi meni, Zg. II. 196, bolje po Wolf.: Ako bi Mojzesu verovali, bi tudi meni verovali. — Nam.: Jezus je napovedal, da bo vstal od mrtvih; da bo šel v nebesa in poslal svetega Duha, Kat. 40, bolje po prejšnjem Kat.: da bo od mrtvih vstal, v nebesa šel in svetega

Duha poslal. — Nam.: Blagor usmiljenim, ker bodo dosegli usmiljenje, Kat. 195, bolje: ker bodo usmiljenje dosegli. — Nam.: telesna dela usmiljenja: 1. nasičevati lačne; 2. napajati žejne; 3. sprejemati potnike; 4. oblačiti nage, Kat. 199, bolje po starem: 1. lačne nasičevati; 2. žejne napajati itd. Takih stavkov slovensko uho ne more prenesti! Ako je n. pr. novi katekizem po eni strani še toliko konservativen, da je ohranil celo pomožnik na koncu: ki je za nas križan bil, kar je pa pametno, dasi za sedanjo pisavo arhaistno, bi pričakovali po drugi strani, da bi varoval glagol na koncu tam, kjer ga uho zahteva.

Dalje v kratkih glavnih stavkih: če bi imel priti povdar na konec, naj gre rajši glagol. Dobro slovensko in ritmično lepo je: Jezus učencem noge vmiva; grešnica Jezusu noge mazili; Jezusa v smrt obsodijo; Jezusa na križ pribijejo; Jezusa v grob položijo. Vendar ne: Jezus na križu vmrje, ker je glagol naglašen, torej: Jezus vmrje na križu. Če pa je le ena beseda pred zadnjo naglašena, more glagol nazaj: Jezus sreča svojo žalostno mater; Jezus vzame težki križ na svoje rame; Jezus prvič pade pod križem — zakaj pa tu tako, vemo iz zgoraj povedanega.

Za nikavne stavke velja samo to pravilo: če je beseda, katero glagol zanikava, bolj povdarjena nego nikajoči glagol, gre ona beseda naprej; če je pa nikajoči glagol bolj povdarjen, gre pa ta naprej.

Vrhovno merilo, potekajoče iz zmisla sedanje pisave, glede sloga našega pismenega jezika pa nam bodi vselej: plastika združena z logiko.

